
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A VALLÓMÁS LITURGIÁJA

Guelmino Sándor: *Szerelmes mise*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

Kettős művészi feladat vár a költőre, ha művének – esetünkben verssorozatának – felszíni szövetéül a mise liturgikus menetét választja. Az egyik feladatkor a misével mint szertartással függ össze, a másik pedig a szertartásban benne foglalt mítosszal – mitológiával.

A katolikus mise keretbe, formába szorított, kánonnal, liturgikus konstitúcióval, dogmákkal demetaforizált emblémája a mitikus eseményeknek; jelképes cselekvésekkel, szimbólumokkal ismétli meg ugyan az újszövetségi történetet, a mitológiának azonban mégiscsak egy irányított, leszűkített – nemegyszer szó szerinti – rétegét képviseli, melynek közösségi érvénye a szertartás feltétele. A liturgikus konstitúció szerint értelmezett és definiált mise „egyházközösségi cselekmény”¹, a szubjektív elemeknek ezért alig van létjogosultságuk a szertartáson belül, ennél fogva a szertartás „költőietlenebb” is a mítosznál. A mítosz ezzel szemben, mely „mindennemű művészetnek nélkülözhetetlen feltétele és anyaga” (Schelling) hógörgeteként cipeli magával a sok ezer éven át ráarakódó értelmezéseket, variációkat, sőt paródiákat és profán átiratokat. A bibliai mítoszok, ősi szimbólumok, toposzok általános emberi lét és magatartáshelyzeteket közvetítenek, az ember önmagáról begyűjtött tudásának összességéről szólnak olyan formában s nyelven, amely „nem irodalom, de magán viseli az irodalom összes jegyeit”².

A szertartás szekezetének és szövegének költői felhasználása a közösségi jelleg megszűnése és a szubjektív élményszerűség felülkerekedése folytán egyéni, profán misét eredményez; a szertartás kereteit kitöltő kanonikus szövegek helyébe a költő egyéni mítoszeremtő, mítoszátértelező igénye lép, a demetaforizált, történelemmé, doktrínává szűkített mítosznak pedig a költői alkotásban van esélye visszanyerni jelentésgazdagságát; attól függően, hogy a mitikus történetek, motívumok és szimbólumok milyen

¹ Mihályi Gilbert: *Az Egyház liturgikus élete – A római liturgia reformjának ismertetésével*. (Teológia vázlatok IV. Tanulmányok a filozófia és a teológia köréből a II. Vatikáni Zsinat után. Bp., Szent István Társulat, 1983. 405. l.

² Northrop Frye: *Veliki Kod(eks)*. Biblija i književnost. Bg. 1985. 89. l.

művészi eljárások anyagává válnak, leépülnek, deformálódnak³, új aspektusaik emelkednek ki vagy új jelentés csatlakozik-e hozzájuk.

A *Szerelmes mise* címével jelzi, hogy a szertartás formai modelljét követve a szerző a bibliai mítoszok jelentésrétegeiből a szerelem motívumát emeli ki. A szerelem nem idegen sem az ószövetségtől, sem az újszövetségi szövegektől, szimbolikájuknak szerves – sőt központi eleme, amennyiben „az Isten és az ember metaforikus kapcsolatának jelképe”⁴. A *Szerelmes mise* verseiben a szerző átminősíti ezt a motívumot, de nem a bibliai szimbólumok és történetek egyszerű, démonikus/szexuális átírásához folyamodik, ami igen szimpla költői feladat lenne, nem is a pajzánsághoz vagy az orgiasztikus szertartás-átfogalmazáshoz; nála a szerelem mint az emberi lét központi fogalma a teljes élet metaforájává válik. A Bibliában rejlő szerelmi-házassági metaforikát úgy használja fel, hogy ahol a Bibliában ez a metaforika az ember és az Isten szövetségét fejezi ki képi nyelven, tehát elsősorban misztikus tartalmat közvetít, ő megfordítja, átrendezi a képletet és a testi szerelmet anyagiatlanítja misztikussá a megváltás számára lehetséges módjaként. A szerző tehát olyan igénnyel írja szubjektív miséjét, hogy a vallásos szertartásnál teljesebben fogja át létének különböző módjait, hogy a misztikus tartalom mellett helyet kapjanak benne természeti és költői énjének vonatkozásai is.

A vallásos ember Istenhez való viszonyának változatai (könyörgés, himnuszos dicsőítés, hálaadás, panasz és örömmóda) válnak a kötet szerelmi történetének modelljeivé, s ehhez a sokrétű viszonyuláshoz nyújt megfelelő keretet a liturgikus szertartás sokműfajú menete. A misztikus tartalom a messiási jelképek megőrzése folytán bontakozik ki a versekben. Az áhítat, a fohász, a könyörgés alaphelyzetét azonban úgy teszi természetessé a szerző, ahogyan férfiasan, teremtő/kiigazító gesztussal az Urat az imádott szerelmessel, az Úrnővel helyettesíti be, s ahogyan az újonnan megformált istennőt olyan jelképekkel veszi körül, amelyek szakrális és profán megközelítését egyaránt lehetővé teszik. A kötet nyitó darabjában, az *Introitus* (kezdő ének) himnikus hálaosztárában az istennő messiásként vonul be a kötetbe, „teherhordó számárnak vemhén”, mint az ószövetségi jövendölésekben is, a felkentség biztos jelével, olajjal az arcán, de amelyen felcsillan a természeti lét szimbóluma is: „Sion férfija! Imhol jó néked a te királynőd! / Kezében gally és trónol fönn / egy teherhordó számárnak vemhén. / Orcáján az olajnak szentsége / – végigcsorog a sárga nap –, / mellyel megerősítend majdan a hitedben...”. Ez az istennő magával hozza mindazt, amit megváltóként hoznia kell: a jövendölések beteljesülését, a békét, a bizonyosságot, a megtisztulást, s mint természeti lény: a költői ihletet. A vers idézett kezdő képe a legszebbek közé tartozik a kötetben; Sion hegyét, „a végső üdvösség jelképét”, „a megváltozott ember lakhelyét”⁵ kapcsolja össze a költő és Énekek éneke áhítatos és tartózkodó örömeivel és szerelmes gyönyörködésével. Erre a képre építi a múlt, a várakozás és reménytelenség zsolttáros-panaszos ellentétét, majd visszatérve a jelenbe a hálaadás és dicsőítés alaphelyzetei váltakoznak, hogy a vers végén, mintegy elkülönülve fenti énjétől, kívülről szemlélve a jelenetet mint egy látomást,

³ Korompay János kifejezése. K. J.: A kompozíció harmóniateremtő szerepe az elegico-ódában. (Németh G. Béla szerk.: *Az el nem ért bizonyosság*. Elemzések Arany lírájának első szakaszából. Bp. 1972. 68. l.)

⁴ Northrop Frye i. m. 194. l.

⁵ Stuttgarti Bibliai Kislexikon. Szerk. Klaus Vogt. Ford. Sántha Máté. 1974

a lírai alany – a megilletődött férfi, a panaszos ószövetségi próféta és a megtisztuló hívó szerepe után – most már költőként jelölhesse meg előző szerepeit és élményeit költészet ihletforrásaiként. Guelfino a kötet egyetlen más versében sem tudja elérni ezt a szép egységet sem képi, sem műfaji sem szerkezeti és jelentéstani szinten, ennél fogva pedig kötete sem egységes.

A mise ugyanis rendkívül sok műfajt foglal magában. Már liturgiai szempontból is két részre oszlik, az ige liturgiájára és az eucharisztia liturgiájára. Ezt a két egységet kezezi be a bevezető szertartás (kezdőének, a hívek köszöntése, a bűnbánati cselekmény, a Gloria és a collecta) és a záró szertartás (az áldás, az elbocsátás, záróénekek). Az első rész, a bevezető szertartás és az ige liturgiája jellegénél fogva a mise „líraibb” része, míg a második, az eucharisztia liturgiája cselekményesebb, epikusabb/drámaibb szakasza (felajánlás, átváltozás, áldozás). A második rész lényegében a valódi szertartás, ezért kötöttebb az elsőnél. Ezenkívül a misének van egy parabolikus szerkezeti íve is, mert a találkozás, az áldozásban, communióban kiteljesedő egyesülés és az elválás/elbocsátás általános modelljét tartalmazza, amelybe viszonylag könnyen beleilleszthető egy szerelmi kapcsolat története is. A *Szerelmes mise* verseiből ki is olvasható egy hasonló lírai regény: a lírai alany az első vers újjászülető ujjongásától eljut a kötet végére a „formátlan halálig”, a megtisztulást és harmóniát ígérő találkozástól az elválásig, a mítosz közegéből a „nyirkos budai tájra”. A költői képek szerkezete és tartalma, sőt a versek vizuális elrendezése is a kezdeti harmónia feloszlását jelzi (a *Communio* és *Postcommunio* versei egységei töredeztettek, a *Benedictio* lépcsőverse pedig nem felfelé vezet, mint az ószövetségi zarándokok templomba vonulását kísérő énekek, hanem vizuálisan is lefelé haladnak). A szerző azonban nem e lírai regény kidolgozását tartja elsődleges céljának. A mise műfaji tarkaságának lehetőségeibe beleszédülve ír himnuszot, könyörgést, háladalt, ódát, példabeszédet, próféciaát, evangéliumi örömhírt, siralmat, apostoli levelet, imát, fohászt, teremtszmitoszt, elégiát, szatírárt, lépcsőéneket stb., ami önmagában még nem gátolná az egységes kompozíciót, ha a költő e műfaji kaleidoszkópban az élményi szint egységét meg tudta volna őrizni. Ő azonban mindent ki akart írni magából: az öregedés elégiáját, a nemzeti lét veszélyeztetettségét, az értékromlás siratását, a formalitásokból való kiábrándulást, a hit utáni vágyat, a költői öniróniát stb., s a bőséges anyagot nem tudta úgy elrendezni, hogy az élménykörök egymásba fonódva, együttesen, de egyetlen fő motívum alá sorakozzanak fel.

Ezt példázza költői önmetaforáinak sora: a szerelmesére és megváltójára váró „Sion férfija” vagy a Siont sirató próféta alakja szépen illeszkedik bele a versciklus kezdetének hangulatába, később azonban a kissé komikusnak tűnő „angórannyúl” (*Gloria*) vagy a Mózes–Káin–Áron, Júdás–József metaforasor, esetleg Odüsszeusz alakja, mert a kötetben időnként más mitológiák elemei is felbukkanak (*Sermo*) a tartalmi szerteágazás és elhomályosulás folytán szimpla pózzá degradálódnak. Annál inkább, mert a bibliai jelképekkel és történetekkel való bánásmód is megváltozik: a kezdő vers átértelmezetten is sokvonatkozású metaforái helyébe az egyszerű fonáktechnika kerül, a bibliai fogalmaknak csupán az ellentétpárjait keresi meg a költő: „Ismeretlenség nemzé Távolságtól / mibennünk a Hiányérzést; / Hiány nemzé Tépelőddést; Tépelőddés / nemzé a Vívóddást...” (*Evangélium*), s ez a technika a gondolati-tartalmi réteg elszegényedéséhez vezet. A jelentésréteg elszegényedése viszont ellentétbe kerül a továbbra is megtartott pa-

tetikus nyelvvel, s innen van az, hogy nagyon sok versében a szerzőnek erőltetettek, sőt zavarosak a képei, túlhajszoltak a stílus eszközei („magasztallak téged / lyukacsos szívemmel, / mely – ha eszembe jutsz – / újra görcsbe szorul, / akár a friss vértől iszapos szivacs, / ha marokra fogja / kerub-pedellusod”).

Pedig a szerző legszebb versrészleteiben tud atmoszférát, nyelvi környezetet teremteni mondanivalójához, akár az ószövetségi archaikus kifejezőmódot, akár a szürrealista látomást, akár a példabeszéd vagy prófécia didaktikus hangnemét alkalmazza. Hajlékonyan tud hangnemet váltani, amikor a szakrális megszólításból profán tartalmat vezet le (*Glória*), egyes finoman kidolgozott képei pedig olyanok, mint a kora reneszánsz lassan éledő ikonjai („Ragyogott az Úrnő ezüstös sugárban, / holdnak tallérjai szikráztak a vállán, / halvány rózsák fedték, / csillámló pikkelyek, / fehér szépség fénylett azúros felhőkben, / vibráló titokkal az ősi kegyelem” – *Liturgia verbi*).

A *Szerelmes mise* valódi műgonddal és nagyobb feyelemmel értékes kötete lehetett volna költészetünknek. Kísérletként azonban még így is érdekes és fontos kötet, mert olyan területre lép, olyan anyagot és műfajokat választ, amelyek irodalmunk számára jórészt ismeretlenek, jelentős művek talán nem is igény születtek bennük.

HÁSZ-FEHÉR Katalin

TÁRT KAPUKKAL

Újhold-Évkönyv. 1986/1–1989/1. (Szerk.: Lengyel Balázs, Lakatos István, Nemes Nagy Ágnes) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986–1989

Az *Újhold* című folyóirat – negyedévenként megjelenő füzetek formájában – 1946-ban indult meg. Az akkori-mai szerkesztő által írott beköszöntő címe, *Babits után* a lap körül tömörülő fiatalok közös kiindulását s programját jelezte. A Babits képviselte művészi teljességigényt tűzték zászlajukra, az európai tradíció egyetemességéhez kívántak visszatérni. A művek esztétikai-gondolati értékét állították előtérbe az ideológiával szemben. A művészet autonómiájában hittek, de abban is, hogy „az író, ha igazi, akkor teszi a legtöbbet, ha ír” – mondja ma Lengyel Balázs. Am az irodalmi fórum alig két évig működhett. A *Magyarokkal*, a *Valósággal*, Kassák *Kortársával* s más orgánumokkal egyetemben megszüntették. Az olvasás 1953 körül indult meg. Az újholdasok fokozatosan elfoglalhatták az őket megillető helyüket a magyar irodalmi életben. Vállalkozásukat is rehabilitálták. (Köztudott, hogy Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs az 1950-es, 1960-as évek fordulóján feledhetetlen szívéllyességgel és ügybuzgalommal fogadta otthonába a modernebb hangvétellel kísérletező pályakezdőket, akik akkor még mindenütt zárt ajtókra találtak.)

A Magvető Kiadónál 1986 könyvhetére évkönyv formájában feleledt az *Újhold*, Lengyel Balázs szerkesztésében, Lakatos István és Nemes Nagy Ágnes gondozásában. Ezen impozáns külsejű, testes kötet a magyar irodalom szervezőjének jelzi. Noha az általa dokumentált hiány fölmérhetetlen és jóvátehető. Lényeges kérdés, hogy folytat-